

La pandèmia, un forat en el llaç social. El treball en xarxa, una resposta

Eugenio Díaz Massó[1]

Assessor extern del Grup de Protocols i Treball de casos en Xarxa. Ajuntament de Cornellà

Resum

La pandèmia, un forat en el llaç social. El treball en xarxa, una resposta

La pandèmia està produint efectes molt importants en les nostres maneres d'habitar el món; en el llaç social; en els nostres cossos, entesos no com a simples organismes, sinó com el lloc on s'allotgen i manifesten els nostres afectes. De fet, el més real del que està passant no és el virus, són els seus efectes en la subjectivitat, i per tant en el malestar d'una civilització, que ha despertat amb el seu propi trauma. Que ha despertat de la son que era possible viure negant que la vida és només contingent. Trobar respostes que s'orientin a la vivificació del llaç social i en les maneres d'intervenir professional és una decisió ètica. El treball en xarxa, és una d'elles.

Davant la repetició compulsiva, la solitud, la incertesa i els greus malestars que l'època ens presenta, el treball col·laboratiu en l'àmbit ciutadà i el treball en xarxa en àmbits professionals són una resposta possible. Hem constatat que amb aquesta experiència (de conversa, de corresponsabilitat; d'aposta per precisar i donar-li dignitat a la particularitat; de desjerarquització del saber) es generen espais i temps de col·laboració que contrarien servituds voluntàries i malviures diversos.

El treball en xarxa se situa en una lògica d'acord amb el vincle social: la lògica qüestió-resposta. Una lògica que, en lloc de pensar les qüestions humanes com un problema, les pensa com un interrogant. Interrogant que, com ens fa saber la psicoanàlisi, és condició mateixa de qualsevol aprenentatge, de rectificacions subjectives, de desig de viure.

Paraules clau: Pandèmia, llaç social, ètica, treball en xarxa

Abstract

The pandemic, a tear in the social bond. Networking, an answer

The pandemic is causing a great impact on our ways to inhabit the world; on the social bond; on our bodies, them being not just mere living organisms, but rather the place where our feelings take place and manifest themselves. In fact, the most real part of what is going on is not the virus itself but its effects on subjectivity and, in turn, on the discomfort of a society which has woken up with its own trauma from the dream that it was possible to live denying that life is only contingent. Finding responses aimed at strengthening the social bond and the different types of professional intervention is an ethical decision. Networking is one of them.

In light of the compulsive repetition, the loneliness, the uncertainty, and the severe discomforts brought by these times, collaborative work at the public level and networking at the professional level are both possible responses. We have witnessed that this experience (of conversation, joint responsibility, commitment to precise and dignified individuality, deconstruction of knowledge) gives room to a kind of collaboration opposed to voluntary servitude and any sort of scrapping by.

Networking is framed within a logic of social bonding: the question-answer logic. A logic who does not think of human issues as problems but as questions. Questions which, as is known from the psychoanalysis, are integral part of any learning process, of any subjective rectification, of any desire to live.

Keywords: Pandemic, social bond, Ethics, networking

No hi ha dubte que la pandèmia que travessem -o més aviat que ens travessa-, ha produït efectes molt importants, fins i tot devastadors, potser encara no calibrats del tot, en la vida de les persones i de la nostra civilització; en les nostres maneres d'estar al món, de pensar-lo; en el vincle social; en els nostres horitzons i en els nostres cossos. Cossos entesos no com a simples organismes, sinó com el lloc on s'allotgen, es manifesten, els nostres afectes.

Per descomptat que hi ha els organismes emmalaltits, però també hi ha els fenòmens d'angoixa, o els de tipus hipocondríac i d'ordre psicossomàtic vinculats al cos. I en una altre vessant, els *acting-outs* i els passatges a l'acte, on el cos també està en primer pla, en forma d'autolesions, d'intenció agressiva o tendència a l'agressió.

Així ho hem vist en l'augment de les tensions familiars amb les que els serveis socials s'han vist, molt a pesar seu, prop del desbordament. O en l'increment de les urgències en salut i en salut mental. Valgui com a exemple les dades d'atencions per intents autolítics (de més o menys letalitat) al CSMIJ de Cornellà dels mesos de gener i febrer d'aquest any: els mateixos que durant tot el 2020.

Tensions que també s'han manifestat en l'àmbit educatiu, per exemple amb absentismes (fins i tot abandonaments) vinculats a malestars diversos en els cossos, des de dolors que circulen, utilitzats més o menys com excuses, fins insomnis persistents, i on l'ús abusiu de les pantalles juga el seu paper.

Llavors, podem dir, que el més real del que està passant no és el virus. El més real són els seus efectes en la subjectivitat. I per tant en el malestar d'una civilització, que ha despertat, amb el seu propi trauma. Que ha despertat del somni de que era possible viure negant que la vida és només contingent[2].

Una negació encoratjada pel discurs capitalista i la seva avançada, el màrqueting, que promou una subordinació a la lògica producció-consum i amb això, un hedonisme de masses.

I en l'actualitat -en el desconcert de les restriccions, de les incerteses, de les vulnerabilitats descobertes-, una crida desesperada als Estats-nació com a previsors i protectors i un creixent malestar per la insuficiència de les seves respostes[3], fins i tot també pel risc de la seva ingerència i del control biopolític.

La pandèmia ha fet caure els vel·ls amb què l'anomenat (descuidadament) estat de benestar, ens cobria. I entre ells, el de l'existència de "la normalitat". La pandèmia ens ha revelat que creure en "la normalitat" (fins i tot l'anomenada "nova") és una manera de tancar alguna cosa fonamental per a l'humà: que no hi ha vida sense falla[4]. Que la vida no és sense que el que falla tendeixi a engrandir-se. Per més que el *management* hagi envaït allò social amb la idea, gairebé amb l'imperatiu, de la qualitat total (*total quality*). El coronavirus i els seus efectes, posen a cel obert que l'humà no és "qualitat total," tot i que aspiri a això, sense conèixer les seves conseqüències de destrucció.

Emparat en les estadístiques -i en el fetitxisme de la xifra-, l'imperi de la normalitat té un predicament entre alguns dels que estan cridats a governar, educar, guarir, o afavorir el vincle social. I això sense oblidar l'efecte performatiu que té aquesta

paraula, que no es limita a descriure un fet sinó que pel mateix fet de ser expressada ja ho "realitza". Si hi ha allò normal, llavors ens creiem orientats i podem viure amb la tranquil·litat de saber de manera molt precisa el que va i el que no va. Sabem així que el problema és que hi ha alguna cosa que no és normal, i que la seva solució consisteix a tornar a la suposada normalitat, com més ràpid millor. Així de simple, així d' irreal, així de segregador, ja que no hi ha normal, sense evocar l'anormal i la seva empenta a fer-lo desaparèixer.

I encara i cada vegada més presents, tenim els algoritmes, fórmula d'una llei on tot està sotmès al càlcul d'una qualitat sense fissures. L'últim llegit, diu com detectar si portes ben posada la màscara. Però n'hi ha per a tots els gustos: la intel·ligència artificial decideix si tindràs una feina o no; un programa pot determinar si ets un addicte o si pots tenir una assegurança mèdica; o la predicció de les probabilitats que algú cometi un delicte.

Com assenyala el psicoanalista Eric Laurent, "els algoritmes de càlcul massiu d'allò íntim ... maten el subjecte"[5]. O encara més, indica el també psicoanalista José Ramón Ubieto, "la lògica algorítmica crea bombolles de comunicació que són llaços d'odi ... Un últim refugi en un món globalitzat, on cada un compta només com una xifra o un codi"[6].

Aquí, a l'època de la supremacia de l'algoritme, la referència és a un univers on tot està, o ha d'estar, al seu lloc. Però la veritat és que res està més lluny de la realitat, com la situació actual amb tota la seva cruïsa ens diu una i altra vegada. Allò humà es regeix com Freud va assenyalar fa més de 100 anys, per un més enllà del principi de plaer, que inclou una compulsió de repetició que no para, i que sorprenentment no deixa de sorprendre'ns.

Cal assenyalar que al mateix temps de la promoció de tot sotmès al càlcul, hi ha una altra promoció, la de l'acceptació inevitable que hi ha l'imprevisible. Però aquesta promoció no és sinó un esquer, gairebé un artifici: hi ha allò que és imprevisible, després val tot, per tant, el cinisme com a resposta.

Potser no ens hem de sorprendre tant d'aquesta compulsió a repetir[7], potser lligar-nos a la vida des de l'acceptació de l'equívoc, del malentès com falla productiva, o revelar que la incertesa no és un fet contingent sinó alguna cosa que ens acompanya[8], ens permet una vida una mica més vivible.

Sobre la presencialitat i la virtualitat[9]

El forat en el llaç social que ha produït l'absència de presència a causa de la pandèmia, ens ha situat en un panorama on el modes virtuals de comunicació s'han generalitzat. I si bé no hi ha dubte que han facilitat algunes connexions imprescindibles en aquests temps d'allunyaments, desvetllaments i incerteses, l'interrogant és si la uniformització i les

dependències que observem que generen, lluny d'afavorir el llaç, són fonts de noves desafeccions i segregacions, que faran més gran encara aquest forat.

Estem encara en un temps de comprendre com gestionar això que ve com imperatiu (l'ús generalitzat dels mitjans virtuals). On, com tot imperatiu, la demanda de l'Altre no pot ser interpretada i per tant el desig és reduït al no-res o al caprici.

La qüestió és com trobar, transitar, construir maneres de no deixar-se absorbir per aquesta mena d'idiotització massiva, a la qual no són alienes l'auge i el poder de les xarxes socials, on el *no-penso* i el *tot s'hi val* comanden al seu aire .

Llavors, com ens ho fem amb les servituds voluntàries, de les quals desconeixem en moltes ocasions la seva existència, tot i que en patim la seva incidència?

El treball en xarxa com a resposta

Davant la repetició compulsiva, la solitud, la incertesa, i els greus malestars que l'època ens presenta, el treball col·laboratiu en l'àmbit ciutadà i el treball en xarxa en àmbits professionals són una resposta possible.

Hem constatat que amb ells, es generen espais i temps de col·laboració compartida, de *afectio societatis* que contrarien servituds voluntàries i malviures diversos.

Quins són els principis rectoris bàsics d'una pràctica que, anomenada treball en xarxa, aborda maneres ètiques d'acompanyar les subjectivitats malmeses de l'època?

N'anomenaré alguns.

La conversa: que contraria d'una banda el vessant "opinió" que exalta i separa, i per una altra, a la solitud en l'orientació i l'acció, que frustra i "carrega".

La centralitat del cas: I amb això, l'aposta per precisar i donar-li dignitat a la particularitat de cada un dels subjectes que acompanyem. Ocupar-nos de la singularitat de cada un és una manera ètica d'acompanyar, tant per posar en primer pla el patiment (i no els diagnòstics, siguin del tipus que siguin, que tendeixen a convertir-se en pronòstics segregatius), com per les possibilitats del llaç social, de l'aprenentatge, de la rectificació subjectiva, que amb això es generen.

La coresponsabilitat: per tant, les maneres en què els professionals es separen dels seus prejudicis, impotències i prepotències.

La desjerarquització en relació al saber: el que permet un nou saber sobre què i com fer, i tornar a fer. Es tracta també de promoure lideratges més discrets[10] i descentralitzats, fonamentats en el vincle i no en el suposat saber (o l'exercici de poder.)

El treball en xarxa se situa en una lògica d'acord amb el vincle social -que no oblidem que està en risc, avui més que mai-: la lògica qüestió-resposta. Una lògica que en lloc de pensar les qüestions humanes com un problema, les pensa com un interrogant. Posar l'interrogant com a eix, és la pròpia condició de qualsevol rectificació o aprenentatge, i a més convoca a l'ètica (és a dir a la relació de cada persona amb el

que fa) més que a la moral (que diu el que és bo i dolent, i on allò dolent sempre se li suposa a l'altre).

Una lògica llavors, que no diu quines són les solucions, sinó que apunta respostes que permeten explorar les impossibilitats. I que parla de la responsabilitat i del que és profundament ciutadà. Que ho és perquè es fonamenta en un llaç social que inclou les diferències, en lloc d'eliminar-les, segregar-les, estigmatitzar-les.

Una experiència: La Xarxa d'Infants i adolescents de Cornellà (Grup de Treball de protocols i casos en xarxa)

Coordino externament[11] una experiència de treball en xarxa (a Cornellà de Llobregat) que funciona fa més de 15 anys i que s'orienta en la conversa, en la construcció del cas, en les responsabilitats compartides.

Aquesta experiència de treball en xarxa se situa com a Grup de treball en l'àmbit de Taula de la Infància i l'adolescència que promou l'Ajuntament de Cornellà.

Quins són els punts centrals que fonamenten aquesta experiència de treball en xarxa?

- És un projecte de transversal, de treball entre professionals que exerceix la seva acció en el territori (a Cornellà).
- És un espai de trobada entre l'educació, l'acció social, la salut mental, dissenyat com una xarxa que vol col·laborar en donar respostes a les qüestions que genera el patiment de l'infant i l'adolescent i el seu entorn, de les seves crisis i de les seves conductes de risc.
- És una experiència que promou discursos i pràctiques que volen dir sí al subjecte, com a condició perquè els nos que es requereixen en tota socialització, no siguin maneres d'afavorir, perpetuar, abandonaments i passatges a l'acte diversos.
- S'orienta en la no estigmatització. Tractant d'evitar tant la mirada psicopatologitzadora, com la mirada criminalitzadora o paternalista. Aquestes mirades, tenen efectes de discriminació, segregació, desresponsabilització i d'empenta a actes destructius, cap a un mateix i cap als altres
- Promou la formació permanent dels professionals. Com a observatori per a la investigació de les formes actuals del malestar i la segregació.

Aquesta forma de treball en xarxa està sent, en aquests temps, de l'ordre de l'experiència. Ho va ser a l'inici de la pandèmia i ho segueix sent al llarg de la mateixa.

Els casos s'han multiplicat. Segurament l'ús dels mitjans en línia ho ha afavorit. Però pensar que només és aquesta la raó, és una simplificació que ens dóna pocs elements per a la reflexió.

La meua hipòtesi és que a partir de la situació generada per la pandèmia, i més enllà de l'agreuiment dels casos atesos, el treball en xarxa està servint com a manera de contrariar la solitud dels participants.

I això, perquè aquesta experiència consolidada durant anys en la confiança i el respecte per les aportacions d'uns i altres, i en el desig de seguir conversant més enllà de les dificultats, ha produït un espai i un temps vivificants.

Vivificant, ja que col·labora a construir una mirada i un fer on les diferències, les crisis, les controvèrsies i les repeticions, són una oportunitat per seguir i no una raó per renunciar.

Notes:

[1] Responsable del Programa CAPCTUA per adolescents en risc d'exclusió (Fundació El Llindar). Psicoanalista, Membre de la ELP de la AMP. Coautor del llibre: *Una pragmàtica de la fragilitat humana*, Editorial UOC, Barcelona 2016.

[2] Al menys per la civilització occidental, la del primer món.

[3] L'assenyalament de les negligències ens eximeix de saber que les respostes al malestar no són mai del tot suficients.

[4] Aquesta és, si podem dir-ho així, l'única normalitat.

[5] E. Laurent. *La il·lusió del científic, la angustia de los sabios*, en <http://blog.elp.org.es/all/cat15/la-ilusion-del-cientificismo-la/>

[6] Veure J.R. Ubieto, "Los nuevos lazos en la 'era Zoom': el valor de la presencia en theconversation.com

[7] Veure, entre altres, "El malestar en la cultura" o "Más allá del principio de placer". S. Freud en *O.C.* Tomos XXI y XVIII. Amorrortu Ediciones.

[8] Encara que ho tapem de diverses maneres: objectes de consum cada vegada més sofisticats, els avenços de la ciència que havia promès immunitat davant dels avatars de la vida, ideals, horitzons.

[9] Veure com a referència,, J.R. Ubieto, *El mundo postcovid: entre la presencia y lo virtual*, Ned Ediciones, Barcelona, 2021.

[10] <http://joseramonubieto.blogspot.com/2021/02/liderazgos-pos-covid-mas-discretos.html>

[11] Penso que la meua funció consisteix a garantir que en cada nova reunió de l'equip de treball del cas, el desig de saber circuli, o que allò insuportable del que no va, que inevitablement toca els mandats i ideals de cada un, no impedeixi un trobada més per seguir conversant.

Escoltar la demanda perquè el cas participi a la xarxa; afavorir la mirada sobre un petit detall aquí on el que es llegia era la repetició impotentitzant; buscar el consentiment de l'escrit en l'acta sobre els acords; convocar una nova trobada- s'orienten en què la lògica problema-solució no ho envaeixi tot, posant en el centre un interrogant, que té efectes de pacificació primer i de desig després.

Correspondència amb l'autor: Eugenio Díaz Massó. E-mail: ediapfre@copc.cat